

Om dimensjoneringen av psykologutdanningen. Noen utfyllende betraktninger.

BJØRN CHRISTIANSEN

*Institutt for samfunnspsykologi
Universitetet i Bergen*

Determining the appropriate size of professional training programs. Some supplementary considerations.

Abstract. — It is considered likely that unemployment among psychologists will emerge in Norway in the next 5 years, given the present discrepancy between the rate of economic growth and the increase in psychology graduates. On the basis of comparative data, predictions are made regarding the job market for psychologists several years ahead. It is contended that a reduction in the admittance of new students by 22%, from year 1985 to 2000, would fit the projected job market, and it would probably prevent unemployment from being a crucial and recurrent issue in Norwegian psychology in the 90's.

Undertegnede har i en tidligere artikkel i tidsskriftet (Christiansen, 1984) uttrykt frykt for at det vil oppstå arbeidsledighet blant norske psykologer i tiden som kommer. For å unngå at dette skal utvikle seg til et alvorlig og vedvarende problem, er det blitt foreslått nokså summarisk at opptaket til psykologistudiene i Oslo og Bergen bør reduseres med 30%. Her-
værende betraktninger retter på ny søkelyset mot studiedimensjoneringen, men ut fra en litt annen synsvinkel. På bakgrunn av en drøfting av vekstbetingelsene for nye psykologjobber, blir det presentert en rasjonale for en revisjon av den nåværende studiedimensjonering.

Om rammebetingelser.

Når man skal bedømme de fremtidige systemsetningsmuligheter for psykologer, er det en faktor som særlig påkaller interesse, nemlig den forventede nasjonaløkonomiske vekst, og særlig veksten på de sektorer som i hovedsak er av-

tagere av psykologenes arbeidskraft. Som påpekt tidligere (Christiansen, 1981) fremstår det ved en sammenligning mellom foreskjellige land, et ganske høyt samsvar mellom nasjonal velstand, uttrykt i nasjonalprodukt pr. capita, og psykologtetthet, uttrykt i antall psykologer pr. 100.000 innbyggere. Også blant delstatene i USA er det blitt dokumentert en høy korrelasjon mellom velstandsnivå og psykologtetthet (Richards & Gottfredson, 1978). I en oversikt over psykologtallet i forskjellige land, skriver Rosenzweig (1982): «At present the number of psychologists per 100.000 inhabitants gives a fairly close approximation of the income per person in dollars in several regions of the world» (p. 131).

Også psykologfordelingen på norske fylkeskommuner kan sees som uttrykk for økonomiske forhold. I en nylig foretatt analyse fant undertegnede en rangkorrelasjon på .95 mellom tallet på psykologer innenfor behandlingssektoren i de forskjellige fylker pr. 1/3-83 og den samlede utlignede formues- og inntektsskatt ved kommuneskatteligningen i 1980. Videre fremkom en rangkorrelasjon på .79 mellom nettoinntekten pr. personlig skatteyter i 1980 og psykologtettheten pr. 1983 i de enkelte fylker.

Nasjonaløkonomiske forhold setter rammebetingelser for psykologers beskjeftigelse. De bestemmer hvilke service-oppgaver som kan realiseres og de medvirker til å definere psykologers arbeidsoppgaver. Når slike oppgaver er anerkjent, vil det skje en etterspørsel etter psykologer. Etter hvert som oppgavene blir ivare tatt, vil etterspørselen avta. Opprettelsen av nye psykologjobber vil støte an mot de økonomiske rammer. Slik sett vil et gitt økonomisk velstandsnivå gi rom for et visst antall psykologer. Skal antallet økes, må det skje en vekst i økonomi og velstand.

Selvsagt er det også mulig å tenke seg en omfordeling av samfunnets ressurser mellom forskjellige sektorer, men slike omfordelinger støtter i det moderne samfunn an mot en rekke bindinger, og de vesentligste omfordelinger vil følgelig skje gjennom ulike vekstrater.

En slik tankemodell kan være til hjelp for å vurdere den fremtidige beskjeftigelses-situasjon for psykologer. Men dette forutsetter at det er mulig å bestemme hvilken psykologmetning som korresponderer med forskjellige velstandsnivåer, og hvilke velstandsendringer som det er sannsynlig å regne med i tiden som kommer.

Metningsmomentet

En viss arbeidsløshet blant psykologer i attraktive landsdeler kan ikke sies å peke hen på en nasjonal psykologmetning — hvis det på samme tid foreligger ledige psykologjobber andre steder. Skjønnsmessig vil vi si at en nasjonal psykologmetning først er til stede når arbeidsledigheten blant psykologer på landsbasis over noen tid overstiger 3% av psykologstanden. Dette er i tråd med hva man vanligvis legger i begrepet full sysselsetting.

Arbeidsledighet er for øvrig et nokså tøyelig begrep. Skal arbeid i alt annet enn faste stillinger regnes som ledighet? Det vil på et hvert tidspunkt være behov for psykologer som kan tre inn i vikariater og i midlertidige engasjementer. Selv om de fleste midlertidig ansatte vil være opptatt av å finne seg en fast stilling, vil det være søkt å betegne dem som arbeidsløse. Der nest har man gruppen som er frivillig arbeidsløse på grunn av omsorgsfunksjoner, studier og utdanning. Videre vil man ofte stå overfor psykologer som er i arbeid, men hvor arbeidet ikke helt svarer til utdanning, eller hvor det er snakk om en deltidstilling — hvor de angjeldende gjerne ville gå over i heltidsarbeid. I de siste tilfellene ville det være bedre å snakke om en underbeskjeftigelse enn om en arbeidsløshet.

I en undersøkelse som ble foretatt av den finske psykologforening i 1983 ble det funnet at 280 psykologer, dvs. 12,7% av psykologstanden, var uten fast tilsetting. En nærmere analyse viste at bare ca. 20% av denne gruppen var egentlig arbeidsledige i betydningen helt uten arbeid og med ønske om å komme i arbeid.

I den samme utredning antydes det at det til enhver tid vil være behov for en gruppe på ca. 150 finske psykologer som kan tre inn i vikariater og midlertidige engasjementer.

I en amerikansk rapport fra slutten av 70-årene blir det henvist til en underbeskjeftigelse blant yngre psykologer på ca. 10% og til en faktisk arbeidsløshet på ca. 1,5%.

I en dansk undersøkelse fra 1983 blir det påpekt at arbeidsledige psykologer er en meget sammensatt gruppe, og at de helt arbeidsløse utgjør et mindretall. De ledige viste seg å fordele seg slik med hensyn til ukentlig arbeidstid (gjennomsnitt for en 4 ukers periode):

0 timer	— 39,9 %
1—5 timer	— 13,5 %
6—20 timer	— 26,7 %
21—30 timer	— 15,6 %
31—39 timer	— 4,3 %

Den gjennomsnittlige arbeidstid for gruppen som helhet var 9,2 timer pr. uke, svarende til en gjennomsnittsledighet på 30,8 timer pr. uke. I den samme rapport blir det foretatt en konvertering av ledighetstallene til fulltidsledighet. De registrerte 416 ledige blir sagt å tilsvare en fulltidsledighet på 321 personer.

Alle de omtalte undersøkelser peker på at det er en ganske bred overgangssone mellom full beskjeftigelse og arbeidsledighet i betydningen mangel på beskjeftigelse.

En nasjonal psykologmetning vil si at arbeidsløsheten og underbeskjeftigelsen har passert visse grenseverdier. Et relevant kriterium kan være at ledighet, omregnet til en fulltids ledighet, overstiger 3% av den yrkesmotiverte del av psykologpopulasjonen.

I tråd med synspunktene ovenfor, blir det neste spørsmål: Er det mulig å si noe om metningspunktet for psykologer under forskjellige velstandsbetingelser. En vei å gå ville være å ta for seg en rekke land og sammenligne disse med hensyn til velstand, psykologtetthet og psykologledighet. Kan arbeidsløshetstallene forklares som en funksjon av de to første faktorer? Desto flere land man hadde data om på forskjellige tidspunkter, desto mer pålitelige slutninger ville det være grunnlag for å trekke.

Tabell 1
Forholdet mellom nasjonal velstand og psykologers sysselsettingssituasjon

Land	Befolkning 1982 (i mill.)	Velstandsutvikling					Psykologpopulasjon 1983 ³⁾				
		Per Capita GDP ¹⁾		Vekstrate GDP ²⁾			Estimert antall	%andel kvinner	Psykolog- tetthet	Vekst- rate	%andel arb.løse
		1977	1981	1970	1977	1982					
Danmark	5,1	9.120	11.355	4,5	2,4	1,5	2.600	50	51,0	6,9	16,5
Finland	4,8	6.654	10.235	4,8	3,1	4,8	2.200	80	45,8	5,5	2,3
Norge	4,1	8.905	13.936	4,6	4,9	3,7	1.700	38	41,5	6,2	1,9
Sverige	8,3	9.933	13.513	3,9	2,3	2,0	3.600	65	43,4	9,0	3,6
USA	232,0	8.641	12.646	3,2	2,9	2,0	100.000	30	43,1	3,6	0,6

1) GDP = Gross Domestic Product uttrykt i US\$. Tallene er hentet fra *World Statistics in Brief* (1983).

2) Ibid.

3) Tallene er omtrentlige og er basert på oppgaver fra de forskjellige lands psykologforeninger.

Vi har ikke for hånden de nødvendige data til å foreta en slik omfattende statistisk analyse. Vi vil i det følgende begrense oss til å presentere noen data vedrørende fem land. De gir ikke grunnlag for fullt ut å besvare det spørsmål som er reist, men de kan likevel danne utgangspunkt for noen foreløpige vurderinger.

De fem land vi vil konsentrere oss om er Danmark, Finland, Norge, Sverige og USA.

Tabell 1 gir en oversikt over landenes befolkningsstørrelse, velstandsutvikling og psykologpopulasjon 1983.

Den kolonne som viser størst variasjon landene imellom, når man ser bort fra befolkningstallet, er kjønnsfordelingen blant psykologer. Når det gjelder kvinnealderen ligger Finland på topp med ca. 80%, mens USA ligger lavest med en kvinneandel på ca. 30%. Når det gjelder kjønnsfordeling, er Norge det nordiske land som ligger nærmest USA.

Med hensyn til psykologtetthet ligger Danmark øverst med en tetthetsfaktor på litt over 50. Det foreligger statistikk som tyder på at Danmark ligger en tanke høyere enn de øvrige landene også når det gjelder legetetthet. Under beregningen av den danske psykologstand har vi slått sammen tre utdanningsretninger — cand.psych., cand.pæd.psych. og magisterkonferens. Blant disse utgjør psykologkandidatene den ubetinget største gruppe med ca. 2.200, og magistrerne den minste, med ca. 60.

Ved angivelse av den svenske psykologstand har vi lagt oss på tallet på psykologer som oppfyller de svenske legitimasjonskrav. Gruppen

inneholder følgelig psykologer med forskjellig utdannelsesbakgrunn.

Anslaget over psykologtallet i USA bygger på medlemskapstallene i APA og NASP, og at det i tillegg finnes en del psykologer som ikke er medlem av noen av disse organisasjoner. Rosenzweig (1982) anslår psykologtallet i USA til å ligge på 100.000, og vi har holdt oss til dette estimat.

Når det gjelder psykologtettheten i de enkelte nordiske land, vil vi tro at Norge er det land som ligger lavest. Det kan kanskje forbause at USA ikke har en høyere psykologtetthet. Det er stor variasjon mellom de forskjellige amerikanske delstater, men for landet som helhet er tetthetsfaktoren nokså moderat. Dette har igjen sammenheng med de ganske høye amerikanske utdanningsstandarder for psykologer — som har gjort seg gjeldende over de siste 30 år, og som medfører forholdsvis små studentkull ved de enkelte lærersteder.

Den neste kolonne på tabellen angir den omtrentlige årlige bruttotilvekst av psykologer. Sverige topper denne variabel, hvilket skyldes at man har igangsatt en rekke utdanningstiltak (PEG-tiltak) for å bringe en stor gruppe halvferdige psykologkandidater (med fil.kand.eksamen) frem til en psykologeksamen på adekvat nivå. Hvis vi holder oss til den nye regulære svenske psykologutdanning, vil denne gi en tilvekst på bare ca. 135 psykologer pr. år (med et opptak på 150 og et stipulert frafall på 10%). Dette vil i forhold til dagens psykologstand, gi en tilvekstprosent på bare ca. 3,5.

Hvis vi holder Sverige utenfor, finner vi den høyeste årlige vekstrate i Danmark og den laveste i USA. Den høye vekstrate i Danmark korresponderer med landets høye psykologtetthet. Den estimerte vekstrate i USA er konservativt anslått siden den i hovedsak bygger på tilgangen av psykologer på høyeste utdanningsnivå.

Den estimerte arbeidsledighet blant psykologer er høyest i Danmark. Hverken Norge eller USA kan vise til noen egentlig nasjonal psykologmetning. Derimot er det grunn til å si at Sverige er i ferd med å passere et slags metningspunkt, og at det for Danmarks vedkommende er en psykologtetthet som er vesentlig større enn det nasjonale arbeidsmarkeds aktuelle behov.

Den betydelige arbeidsledighet i Danmark kan tilbakeføres til den høye vekstrate i tilgangen på psykologer kombinert med en nokså beskjeden vekstrate i GDP. Den begynnende arbeidsledighet i Sverige kan sees som et uttrykk for en tilsvarende ubalanse.

Den økonomiske vekst i 1982 i Sverige og i USA er blitt anslått som nokså identiske. Det bedre arbeidsmarked for psykologer i USA må fortrinnsvis kunne forklares med den lavere psykologtetthet og den lavere nettotilvekst av psykologer. Men det må igjen understrekes at tallene fra USA bygger på opplysninger fra APA og derfor i første rekke gjelder psykologer på høyeste utdanningsnivå.

Finland er det nordiske land som hadde den høyeste økonomiske vekst i 1982. Når man likevel i Finland ser et begynnende ledighetsproblem blant psykologer, kan dette muligens tilbakeføres dels til landets *relativt* lave per capita GDP sett i forhold til den aktuelle psykologtetthet og ikke minst til den relativt høye tilvekst av nye psykologer.

For Norges del kan den relativt gode arbeidsmarkedssituasjonen for psykologer dels forklares med at landet har hatt en gjennomgående relativt høy økonomisk vekst over de senere år og at landet for øyeblikket ligger høyt på listen over per capita GDP, samtidig som landet fremdeles har en relativt beskjeden psykologtetthet. Selv med den relativt høye tilvekstprosent av psykologer, har denne likevel ikke vært høyere enn at den har kunnet absorberes av et ekspanderende arbeidsmarked. På sikt er det imidlertid

også i Norge tegn som tyder på at vi står ovenfor en vesentlig tilstrømning på arbeidsmarkedet.

Nasjonaløkonomiske vekstperspektiver

Den nasjonaløkonomiske vekst i Norge som i Vesteuropa for øvrig, har vært beskjeden i de siste årene, og også langtidsprognosene for de nærmeste 10-15 år inneholder veksttall i størrelsesorden 2-3% pr. år. Den forventede vekst på de arbeidssektorer hvor psykologene i hovedsak har fått avsetning for sine ytelser forventes å bli svært begrenset. Når det gjelder helsevesenet f.eks. blir det regnet med en årlig sysselsettingsvekst på bare ca. 1% for tidsrommet frem til århundreskiftet. Disse prognoser skulle tilsi at nettotilgangen på nye psykologjobber vil bli i størrelsesorden 1-2%.

Det er en hake ved et slikt resonnement. Selv om en antar at den økonomiske vekst på de sektorer hvor psykologene hittil har funnet sitt utkomme, bare vil utgjøre vel en prosent i året, er det ikke dermed sagt at psykologtallet vil øke tilsvarende. Det er fullt mulig at psykologtallet vil øke vesentlig mer, dvs. at det vil øke på andre utgiftskategoriens bekostning.

For å få et svar på dette spørsmål er det rimelig å se på hvilken vekst som har funnet sted i den yrkesaktive psykologstand i land som har hatt en overdekning av psykologer, og som har gjennomgått en periode med en svært begrenset nasjonaløkonomisk vekst. Danmark er et eksempel på et slikt land, og vi skal i det følgende oppholde oss litt ved de konsekvenser som kan trekkes av utviklingen i Danmark.

Det danske eksempel

Det norske universitetssystem har fremdeles mange likhetspunkter med det danske. Det er også en god del likhetspunkter i den type av jobber ferdige kandidater går inn i.

I begge land er det den offentlige sektor som beskjeftiger størsteparten av de nyutdannede psykologer.

I 1975 var det i Norge blitt uteksaminert ca. 800 psykologkandidater. Tallet på psykologkandidater i Danmark samme år er blitt anslått til ca. 1000. Justert for befolkningsstør-

Tabell 2
Veksten i tallet på danske
psykologkandidater 1975—1983

År	Tilgang	Antall	Vekst i % året før
1975	—	ca. 980	—
1976	114	1097	11,5
1977	112	1209	10,2
1978	161	1370	13,3
1979	107	1477	7,8
1980	123	1600	8,3
1981	187	1787	11,6
1982	140	1927	7,8
1983	173	ca. 2100	9,0
Pr. år gj.snitt tilvekst:	140	—	9,9

relse, betyr dette at psykologstandens størrelse — relativt sett — var nokså lik i de to land.

I motsetning til Norge er det i Danmark over de siste 5 år utviklet seg en massearbeidsløshet blant psykologer. I mars 1984 var det hele 429 danske psykologer som var helt eller delvis uten arbeid.

Utgangspunktet for våre betraktninger i det følgende er to artikler i *Dansk Psykolog Nyt* for 1983, en artikkel av Bjørn Bakdal om «Utbudet af psykologer» i nr. 18, og en artikkel om «Tørre tal på arbeidsløsheten» i nr. 19.

De første tallene vi vil trekke frem gjelder veksten i tallet på danske psykologkandidater i perioden fra 1975 og frem til i dag. Disse er angitt i tabell 2.

Tabell 3
Estimert vekst i tallet på danske
psykologkandidater 1984—1990

År	Tilgang	Antall	Vekst i % året før
1984	238	2338	11,3
1985	165	2503	7,1
1986	181	2684	7,2
1987	180	2864	6,7
1988	193	3057	6,7
1989	188	3245	6,1
1990	197	3442	6,1
Pr. år gj. snitt tilvekst:	192	—	7,3

Tallet på psykologkandidater høsten 1983 er blitt anslått til vel 2100. I løpet av den siste 8-årsperiode har det altså vært en gjennomsnittlig årlig tilvekst på nærmere 10%.

Det er blitt utarbeidet en prognose over tilgangen på nye psykologkandidater i perioden 1984 til 1990. Disse prognosetallene er gjengitt i tabell 3.

Prognosen bygger på opptakstall ved Universitetet i København og Universitetet i Århus i tiden 1977/83, på en gjennomsnittlig studietid på 7 år, og på et frafall begge steder på 33¹/₃ %.

Det er altså snakk om en bruttoprogno, hvor det ikke er tatt hensyn til avgang (gjennom pensjonering, død, osv.). Denne avgangsfaktor er med forbehold beregnet til ca. 134 psykologer frem til 1990.

På den annen side er det ved begge utdanningssteder et noe større antall aktive psykologistudenter enn tallene ovenfor bygger på. Skjønnsmessig kan denne gruppen anslås å tilsvare den stipulerte avgang.

Den foretatte fremskrivning gir som resultat at tallet på psykologkandidater i 1990 vil utgjøre ca. 3400. Sett i forhold til kandidattallet i 1983, utgjør dette en tilvekst på 1300.

For å hindre at det oppstår en økt arbeidsløshet blant danske psykologer er det altså nødvendig at det i de nærmeste 7 år blir opprettet ca. 185 nye psykologstillinger i året. Skal man samtidig ta sikte på å få bukt med den nåværende arbeidsløshet, må imidlertid tilgangen på nye stillinger bli enda høyere.

Den aktuelle arbeidsløshet kan anslås til ca. 380 kandidater. Skal man i Danmark få avskaffet arbeidsløsheten blant psykologer pr. 1990, må det følgelig opprettes ca. 240 nye psykologstillinger hvert år. En stillingsvekst av denne størrelsesorden må ansees som lite realistisk. Sannsynligheten taler for at tallet på arbeidsløse psykologer vil fortsette å stige.

En faktor som kan modifisere bildet er en større frafallsprosent i studiet. Det er blitt antydnet som en mulighet at frafallet etter hvert vil øke til 40% eller mer, kort sagt, at studiegjennomgangen vil bli ytterligere redusert som følge av den mistrøstige arbeidsmarkedssituasjon.

Arbeidsløsheten blant psykologer i Danmark har utviklet seg omtrent slik:

1974 —	6,3%
1980 —	17,3%
1982 —	15,0%
1983 —	19,8%
1984 —	23,5%

En markant økning i tallet på arbeidsløse fant sted på slutten av 70-årene. Som tidligere anført var dette på et tidspunkt da den årlige økning i tallet på psykologer lå på nærmere 11%.

Hvis man fra 1975 hadde hatt en vekstprosent på 4 pr. år, ville man i 1983 hatt et kandidattall på ca. 1345. Noe arbeidsløshetsproblem ville følgelig neppe ha oppstått. Men dette ville ha forutsatt at man hadde innført en streng adgangsbegrensning til psykologstudiet allerede i 1968. På dette tidspunkt så imidlertid fremtidsutsiktene svært lyse ut i Danmark såvel som i de fleste andre land. En eventuell studiebegrensning måtte først og fremst ha blitt motivert ut fra kvalitetsvurderinger.

Endringene i de økonomiske vekstprognoser for Vest-Europa var nokså klare i 1973. Hvis man på dette tidspunkt hadde dimensjonert psykologutdannelsen i Danmark med henblikk på en tilvekstprosent på 4,0, ville dette ha gitt seg utslag fra og med 1980. Utviklingen ville da ha sett ut omtrent som vist i tabell 4.

Hvis man legger de norske studiefrafallstall til grunn (ca. 12 %) ville dette ha tilsagt et samlet studentopptak til psykologutdannelsen på 75 pr. år.

Den angitte tilgang ville ha gitt et samlet kandidattall i 1983 på ca. 1725, altså 375 færre kandidater enn man faktisk uteksaminerte. Det er grunn til å merke seg at dette siste tallet omtrentlig svarer til tallet på arbeidsløse (i og utenfor

Tabell 4

Estimert vekst i tallet på danske psykologkandidater 1979—84 med endret studentopptak

År	Vekst i % året før	Tilgang	Antall
1979	—	—	1477
1980	4,0	59	1536
1981	4,0	61	1597
1982	4,0	62	1659
1983	4,0	66	1725
1984	4,0	69	1794

DPF's medlemsmasse). Kort sagt, hvis man i Danmark i 1972/73 hadde tatt hensyn til de økonomiske fremtidsutsikter, og dimensjonert psykologutdannelsen etter en tilvekstprosent på ca. 4 pr. år, ville man ha unngått den psykologarbeidsløshet man i dag står oppe i. I tillegg ville dansk psykologi formodentligvis ha hatt den høye almene status som er nødvendig for å få til en offentlig autorisasjonsordning for psykologer. Sammenhengen mellom «status» og «legal recognition» er blitt påpekt av bl.a. Rosenzweig (1982).

Hva vi ønsker å få frem med det danske eksempel er at det er all mulig grunn til, i økonomiske nedgangstider og i tider preget av beskjeden nasjonaløkonomisk vekst, å se nærmere på dimensjoneringen av psykologutdannelsen. På den annen side viser det danske tallmaterialet at arbeidsmarkedet kan absorbere en høyere prosenttilvekst av psykologer enn hva den nasjonaløkonomiske vekst skulle tilsi — endog når psykologtettheten og det nasjonale velstandsnivå i utgangspunktet ligger forholdsvis høyt. De danske erfaringer antyder om en vil, at det er fullt forsvarlig å dimensjonere utdanningskapasiteten en del høyere enn den forventede økonomiske vekstrate. Hvor mye høyere det vil være forsvarlig å legge seg på, er det imidlertid vanskelig å uttale seg om. I denne forbindelse er det også nødvendig å ta hensyn til hvilket tidsperspektiv som skal legges til grunn.

Sysselsettingssituasjonen i andre land

Som i Norge har man hittil i USA unngått arbeidsløshet blant psykologer. En viktig faktor har utvilsomt vært det omfattende markedsføringsarbeid som er blitt utført av den amerikanske psykologforening (Pollak & VandenBos, 1984). En annen faktor som har virket i samme retning, er foreningens bestrebelser på å høyne utdanningskvaliteten, bl.a. gjennom kravet om doktograd for regulært medlemskap og for offentlig psykologautorisasjon, og gjennom etablering av nasjonale standarder og godkjenningsordninger for psykologiske utdanningsprogrammer.

En annen viktig faktor, forbundet med de to første, er at den årlige tilvekst på nye psykolo-

ger i slutten av 70-årene og i 80-årene har ligget på et forholdsvis moderat nivå. Bruttotilgangen i 1981 er blitt anslått til ca. 4,3% og netto-tilgangen til i underkant av 4%. På bakgrunn av den foreliggende aldersfordeling, ventes nettotilveksten allerede om noen få år å komme ned på ca. 3%. Selv med denne nokså svake tilvekst — står nye psykologer overfor et stramt arbeidsmarked, og det er ikke lenger mulig for de fleste å finne seg arbeid på det sted de helst ville ønske. Det er en klar tendens til en viss nedtrapping av studenttallet ved universitetsstudiene i psykologi.

For noen få år siden ble det i Sverige utarbeidet en prognose for etterspørselen etter psykologer i tidsrommet frem til 1990. Til tross for at de offentlige budsjetter på de sektorer hvor de fleste psykologer er beskjeftiget bare ble forventet å vokse med ca. 1% pr. år, ble det likevel antatt at det samlede arbeidsmarked for psykologer ville gi rom for en nettotilvekst på ca. 2,9% i året. Noen har ment at dette tallet er satt for lavt, andre at det gir uttrykk for for optimistiske vurderinger.

I et notat fra det finske psykologforbund av april 1984 blir det pekt på at man med de nåværende sysselsettingsprognoser regner med at det i perioden 1984-88 vil oppstå et underskudd på ca. 200 ordinære psykologstillinger — slik at man ved fireårsperiodens utløp vil komme opp i en fordobling av det aktuelle stillingsbehov for psykologer. Underskuddet på psykologarbeidsplasser i et 20-års perspektiv blir anslått til 7-800 stillinger. Imidlertid vil det fra år 2004 og fremover bli en så stor avgang på grunn av pensjonering, slik at gitt den nåværende utdanningskapasitet, blir det «i slutet av 2000-talets først årtonde en lysende arbeidsmarknad for psykologer». Det uttales om dimensjoneringen av psykologutdanningen at denne omgående burde reduseres, noe man imidlertid ser det som vanskelig å få til. Alternativt går forbundet inn for å øke tallet på mannlige studenter, ut fra erfaringen med at mannlige kandidater synes å ha lettere for å skaffe seg arbeid. Notatet avsluttes med følgende prognose: «Arbetsmuligheterna kommer för psykologernas del att vara dårlige ända till år 2010 varefter brist på arbetskraft hotar».

Alternative etterspørselsprognoser

Når det gjelder sysselsettingsmulighetene for psykologer i Norge i årene som kommer, kan man ut fra det som er nevnt ovenfor anlegge et pessimistisk syn og forvente en stillingstilvekst på bare ca. 2% i året. Men det er også mulig å legge seg på en optimistisk linje og regne med en årlig tilvekst på ca. 4%. En høyere tilvekstprosent vil ha preg av ønsketenkning. Etter all sannsynlighet vil tilveksten komme til å ligge et eller annet sted mellom 2 og 4%.

Med utgangspunkt i at det for øyeblikket er ca. 1740 yrkesaktive norske psykologer, er det mulig å beregne hvor mange nye psykologarbeidsplasser som vil bli følgen av forskjellige vekstrater. Den eksisterende aldersfordeling tilsier at et betydelig erstatningsbehov vil begynne å gjøre seg gjeldende fra ca. 2005, og det er derfor i første rekke vekstforholdene frem til dette tidspunkt som er av interesse.

Tabell 5 gir en oversikt over hvor mange nye psykologstillinger pr. år som korresponderer til alternative vekstrater på henholdsvis 2, 3 og 4%.

Tabellen viser at en årlig stillingstilvekst på 4% frem til år 2005 vil gi en økning på 2380 arbeidsplasser, en vekst på 3% pr. år, en økning på 1595 plasser, og en vekst på 2% pr. år, en økning på 952 plasser.

Det er enkelte vekstprognoser som fremstår som mere velbegrunnede enn andre. På bakgrunn av komparative vurderinger, anser vi det som sannsynlig *at man i tidsrommet frem til 1990 vil få en årlig stillingsvekst på ca. 4%, at veksten i 90-årene vil ligge på 3%, og at den fra og med år 2000 vil stabilisere seg på 2%*. For perioden som helhet, impliserer dette en gjennomsnittlig årlig vekst på ca. 2,75%. Når vi **har antatt en høyere tilvekstprosent i første enn i siste halvdel av perioden, skyldes dette bl.a. en forventning om en utjevning av den forskjell i psykologbeskjeftigelse som i dag karakteriserer ulike landsdeler.** Det er for øvrig viktig å være oppmerksom på at vi her hele tiden snakker om en tilvekstprosent, og at de absolutte tall i forbindelse med en og samme tilvekstprosent følgelig vil bli høyere jo flere som inngår i populasjonen. En noenlunde konstant tilvekst vil gi seg uttrykk i en synkende tilvekstprosent. Kort sagt, når stillingstallet er lite, skal det lite til

Tabell 5
Stillingstilvekst under
alternative årlige vekstrater

År	2 % vekst	3 % vekst	4 % vekst
1984	35	52	70
1985	36	54	72
1986	36	55	75
1987	37	57	78
1988	38	59	81
1989	38	61	85
1990	39	63	88
1991	40	64	92
1992	41	66	95
1993	42	68	99
1994	42	70	103
1995	43	72	107
1996	44	74	111
1997	45	77	116
1998	46	80	120
1999	47	81	125
2000	48	84	130
2001	49	86	135
2002	50	89	141
2003	51	92	147
2004	52	94	152
2005	53	97	158
Sum	952	1595	2380

for å få en høy tilvekst. Etter hvert som stillingstallet vokser, vil en bestemt prosentvekst forutsette en stadig større ressursallokering. Følgelig vil man lettere støte an mot gitte rammebetingelser. Det er ut fra dette all mulig grunn til å regne med at det over tid er lettere å opprettholde en absolutt enn en prosentuell tilvekst.

Av det nevnte følger også at det er vanskelig å få bukt med en utbredt arbeidsløshet blant psykologer hvis denne først har oppstått, uten gjennom en lavere utdanningsdimensjonering.

Behovet for studieplasser

Det sier seg selv at studentopptaket i Oslo og Bergen har klare implikasjoner for psykologenes arbeidsmarkedssituasjon. De eksisterende studensopptak til psykologstudiene begge steder har midlertidig vokst frem nokså tilfeldig, og gir ikke inntrykk for noen samlet plan hvor ut-

danningsforholdene er blitt dimensjonert etter estimerte arbeidsmarkedsbehov.

Vi har ovenfor antydnet hvilken stillingstilvekst for psykologer vi anser som sannsynlig for de nærmeste 20 år. Dermed reises spørsmålet om hvilken utdanningsdimensjonering som må til for å dekke den forventede stillings-tilgang. Og i neste omgang, hvordan forholder en slik ny «rasjonell» dimensjonering seg til den nåværende?

En utdanningsdimensjonering må også ivareta de erstatningsbehov som vil gjøre seg gjeldende i forbindelse med forventet avgang på grunn av pensjonering, tidlig død, invaliditet, osv. Det foreligger i dag ganske gode overslag over disse avgangstallene (Christiansen, 1984). Dette gjør det mulig å konsentrere oppmerksomheten mot nettotilveksten under forskjellige betingelser.

Tabell 6 gir en oversikt over den estimerte stillingstilvekst og nettotilvekst av psykologer på grunnlag av den nåværende utdanningskapasitet, og også på grunnlag av en revidert opp-taksramme.

Den aktuelle nasjonale utdanningkapasitet omfatter et årlig studentopptak i Oslo og Bergen på tilsammen 120 studenter, hvilket med et frafall på 12% (gjennomsnittsprosenten for de siste 4 år), gir en kandidatproduksjon på 105 i året.

Med en psykologstand på 1740, en tilvekst på 105 og en avgang på 5 fra yrkesaktiv status, står man for øyeblikket (våren 1984) overfor en nettotilvekst på 5,7%.

På bakgrunn av den eksisterende aldersfordeling og utdanningskapasitet vil nettotilveksten reduseres til ca. 5% i 1986, til ca. 4% i 1989, til ca. 3% i 1995, til ca. 2% i 2005 og til ca. 1% i 2009.

Under forutsetning av at befolkningstallet holder seg tilnærmet konstant, vil psykologtettheten øke fra 42,4 i 1984 til 56,1 i 1990, til 76,9 i 2000 og til 94,3 i 2010. En psykologtetthet på 94,3 vil si at man for landet som helhet vil nå opp i en tetthet som ligger en del over den man i dag har i Oslo-området. Intet land i verden har hittil kunnet vise til en psykologtetthet på et så høyt nivå.

En sammenligning mellom den forventede stillingstilvekst og nettokandidattilveksten frem

Tabell 6
 Estimert arbeidsmarked for psykologer frem til 2005

År	Forventet stillings-tilvekst	Netto kandidat-tilvekst nå-værende stud.-opptak	Prosjekttert arbeidsløshet nåværestud.opptak	Netto kandidat-tilvekst revidert stud.-opptak	Prosjekttert arbeidsløshet revidert studentopptak
1984	70	95	25	95	25
1985	142	193	51	193	51
1986	217	288	71	288	71
1987	295	383	88	383	88
1988	376	476	100	476	100
1989	461	565	104	565	104
1990	527	652	125	631	104
1991	595	736	141	694	99
1992	665	827	162	764	99
1993	737	909	172	825	88
1994	811	983	172	878	67
1995	888	1067	179	941	53
1996	967	1158	191	1011	44
1997	1048	1240	192	1072	24
1998	1132	1323	191	1134	2
1999	1218	1416	198	1206	0
2000	1277	1506	229	1275	0
2001	1337	1596	259	1344	0
2002	1398	1685	289	1412	7
2003	1461	1765	304	1471	10
2004	1525	1846	321	1531	6
2005	1590	1920	330	1584	0

til år 2005, antyder at kandidatallet vil vokse vesentlig raskere enn stillingstallet, og at det pr. 2005 vil være et kandidatoverskudd på ca. 330. Den nåværende utdanningskapasitet fører altså til en prosjekttert psykologarbeidsløshet på omtrent samme nivå som det man i dag finner i Danmark.

I kolonnene lengst til høyre på tabell 6 er angitt den stipulerte nettokandidattilvekst hvis studentopptaket til psykologistudiene i Oslo og Bergen fra og med 1985 reduseres fra 120 til 96. Forutsatt den samme frafallsprosent som for de siste 4 år (dvs. ca. 12%), vil kandidattilgangen reduseres fra 105 til 84. En såpass liten dimensjoneringskorreksjon viser seg å være tilstrekkelig til å bringe tilveksten på linje med det estimerte stillingstilbud fra ca. 1998. For 8-årsperioden 1998 til 2005 vil det være en god overensstemmelse mellom etterspørsels- og tilbudssiden. Hovedproblemer ligger i den forventede opp-

hopning av arbeidssøkende psykologer i tidsrommet frem til ca. 1990. Når det gjelder dette forhold er det lite man i dag kan foreta seg, i det det skal godt gjøres endog å få opprettet det stipulerte antall nye stillinger. Hva man imidlertid kan gjøre allerede nå er å forsøke å unngå at det forventede arbeidsløshetsproblem i slutten av 80-årene, blir et tiltagende og økende problem i 90-årene.

Forutsatt en nedskjæring av studentopptaket fra 120 til 94 pr. år, synes det å være en rimelig fordelingsnøkkel ut fra universitetenes ressurs-situasjon, at studentopptaket i Bergen blir redusert fra 24 til 20 pr. semester, og opptaket i Oslo fra 36 til 28 pr. semester.

Med en slik opptaksreduksjon fra og med 1985 vil nettotilveksten av psykologkandidater i år 2000 ligge på 2,3% og falle ned på ca. 1,6% i 2004. For å opprettholde en 2% vekstrate fra og med 2005, vil det være nødvendig å gjeninn-

føre de nåværende opptakstall fra omkring år 2000. For å sikre den samme vekst fra 2015 og fremover, må studentopptaket ytterligere økes med ca. 40 per år fra ca. 2010.

Avslutning

Tallberegningen vi har gitt oss i kast med bygger på en rekke unevnte antagelser. Det vil kunne hevdes at det er lite interessant hva slike fremtidsspekulasjoner fører frem til. Til dette kan det sies at det er uklokt når man skal orientere seg i ukjent terreng ikke å benytte seg av den informasjon som foreligger — selv om den er både uklar og usikker. Hovedpoenget er ikke så mye å gjette seg frem til hva fremtiden vil bringe, som å oppstille eksplisitte premisser for forutsigelser, slik at det er mulig å foreta korrekasjoner og å lære av erfaringer. Selv om de fremskrivninger som er blitt gjort om det fremtidige arbeidsmarked for psykologer nødvendigvis er primitive og usikre, er de i det minste blitt uttrykt på en slik måte at de kan prøves i forhold til lett tilgjengelige data i årene som kommer. Om de bør danne grunnlag for handlingsvalg allerede i 1984, vil bl.a. være avhengig av hvor viktig man anser *det* å være på den sikre siden når det gjelder å motarbeide arbeidsledighet blant psykologer.

Referanser

- Bakdal, B. Utbudet af psykologer. *Dansk Psykolog Nyt*, 1983, 37, 491-492.
- Christiansen, B. Norsk psykologi i verdensperspektiv. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 1981, 18, 621-636.
- Christiansen, B. Arbeidsmarkedet for psykologer i tiden som kommer. Bør utdanningskapasiteten endres? *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 1984, 21, 173-184.
- Det finske psykologforbund: *Den arbeidsmarknadspolitiske situasjonen i Finland*. Notat, utarbeidet til SAK-møtet i København, mai 1984.
- Fredriksen, J. De nyeste arbeidsløshetstal. *Dansk Psykolog Nyt*, 1984, 38, 113-114.
- Fredriksen, J. & Lindhardt, J. De nyeste arbeidsløshetstal. *Dansk Psykolog Nyt*, 1983, 37, 666-667.
- Pallak, M. S. & VandenBos, G. R. Employment of psychologists in the U.S.: Responses to the crises in the 1970's. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 1984, 21, 65-73.
- Richards, J. M. & Gottfredson, G. D. Geographic distribution of U.S. psychologists. A human ecological analysis. *American Psychologists*, 1978, 33, 1-9.

- Rosenzweig, M. R. Trends in development and status of psychology. An international perspective. *International Journal of Psychology*, 1982, 17, 117-140.
- Stapp, J. & Fulcher, R. The employment of APA members 1982. *American Psychologist*, 1983, 38, 1298-1320.
- United Nation's Department of International Economics and Social Affairs, *World Statistics in Brief*. Eight edition. New York: United Nations, 1983.